

(403-411) i sadržaj (413-415). Vrijednost knjizi daje i više zanimljivih priloga (325-401) u kojima se objavljuju izvornici statuta naših akademija i drugi spisi korišteni prilikom proučavanja ove problematike.

Pomno i svestrano obrađena djelatnost akademija u Dalmaciji pokazuje da su one kao prve stručne udruge koje su - u duhu suvremenih europskih fiziokratskih načela - djelovale na istraživanju i unapređivanju zaostalog gospodarstva južne Hrvatske. Okupljajući vodeće intelektualne umove dalmatinskog društva akademije su, zorno pokazuje autorica, svjedočile prožetost i uključenost idejnih težnja na hrvatskom prostoru s istovrsnim pokretima i nastojanjima u razvijanim zapadnoeuropskim zemljama.

Lovorka Čoralčić

"POVIJEST I KULTURA GRADIŠĆANSKIH HRVATA",
zbornik radova, Nakladni zavod "Globus", Zagreb 1995.

Predsjednik Republike Hrvatske i akademik Franjo TUĐMAN: "Radostan sam da se povijesne hrvatsko-austrijske veze danas mogu svestrano razvijati. O tomu svjedoči i ovaj znanstvenoi-straživački projekt, koji je okupio istraživače moje zemlje Hrvatske, Austrije i Mađarske. Zahvaljujući zajedničkom trudu, jedna vrijedna knjiga kreće na svoj put da bi svjedočila istinu o gradišćanskim Hrvatima. Kao Predsjednika hrvatske države osobito me veseli što je naša narodna manjina postala most, koji sve bolje povezuje našu zemlju s Austrijom i Mađarskom."

Zagrebački nadbiskup-metropolit i kardinal mons. Franjo KUHARIĆ: "U mjesecu rujnu 1931. u nadbiskupskom sjemeništu na Šalati u prvom razredu gimnazije susreo sam jednog dječaka koji je govorio ikavskim narječjem sličnim govoru koji se govori u mom pribičkom kraju. Taj dječak zvao se Kazimir Herceg. U istom smo razredu proveli osam godina sve do velike mature. Tako sam prvi put doznao da u Austriji žive i Hrvati, koji su tamo došli iz Hrvatske davno, bježeći pred turskim navalama. S njima su išli i svećenici, a možemo tvrditi da su baš svećenici propovijedanjem, katehizacijom i kulturnim radom na hrvatskom jeziku sačuvali njihovu katoličku vjeru i njihovu nacionalnu svijest da su Hrvati. (...) Neka ova knjiga posluži produbljenju i učvršćivanju te povezanosti da Hrvatska bolje upozna gradišćanske Hrvate i da gradišćanski Hrvati bolje upoznaju lijepu našu Domovinu jer u njoj su njihovi davni korijeni."

Uvodne su to riječi u objavljenom rezultatu kapitalnoga pothvata, koji su Hrvatska akademija znanosti i umjetnosti, Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta u Zagrebu, Amt der Burgenländischen Landesregierung, Abteilung XII/2, Nakladni zavod Globus i Institut za hrvatsku povijesnicu predstavili javnosti 21. studenoga 1995. u palači HAZU. Radi se o knjizi "Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata". Tom su prigodom govorili kardinal i zagrebački nadbiskup-metropolit mons. Franjo Kuharić, akademik Ivan Supek, predsjednik HAZU, Andreas Berlakovich, veleposlanik Republike Austrije u Republici Hrvatskoj, prof. dr. Ivan Kampuš, glavni urednik, dr. Johann Seedorf, dvorski savjetnik, akademik Lovro Županović te Tomislav Pušek, direktor Nakladnog zavoda "Globus". Već i imena tih ličnosti upućuju na to da se radi o djelu koje ne ulazi u red svakidašnjih izdanja. Riječ je - odmah treba naglasiti - o rezultatu kapitalnoga pothvata hrvatske znanosti i kulture, utoliko važnijem što se radi o dijelu matičnoga hrvatskoga korpusa koji je silom napustio domovinu još prije nekoliko stoljeća, ali se do danas održao kao nacionalno svjesna cjelina.

Hrvatska dijaspora nije novijega datuma niti je vezana uglavnom uz Sjevernu Ameriku, kako bi se mogao steći dojam iz opsežnih (objavljenih i na druge načine) ođavno usvojenih vijesti. Naše iseljeništvu nije nastalo ni uglavnom iz gospodarskih razloga, niti (opet uglavnom) u 19. st., uz koji je vijek osobito vezan pojam hrvatske dijaspore. Jer, rasap znatnoga dijela hrvatskoga naroda započeo je mnogo ranije, još u doba kada iseljenici i prognanici nisu mogli birati novu domovinu kao u 19. stoljeću. Radi se o tome da Hrvati sve do 15. st. imaju koliko-toliko stabilan životni prostor, koji su stekli još na kraju prestarjeloga antičkog (robovlasničkog) i na početku stvaranja novoga (kmetskog) feudalnog svijeta, još od 599. god. kada se ime Slavena prvi put spominje u njihovoj posljednjoj i trajnoj domovini, na istočnoj obali Jadrana (u Istri). Od tada, od vremena silovitih prodora u romanski areal, koji je još uvijek imao i živu predromansku ilirsku starsjedilačku osnovu, Hrvati su razvili vlastiti način života, koji se najviše ogledao u vlastitost pismenosti, u kulturi poznatoj kao glagoljaška. Ni uključivanje Hrvatskoga Kraljevstva u okvir zemalja krune sv. Stjepana nije omelo životnost tome narodu sve do pojave Osmanlija na europskoj pozornici života. A njima, u Europi sa svojim u znatnoj mjeri začahurenim pogledima na bitnije tokove života i dostatnoj samoj sebi, nitko se stoljećima nije mogao suprostaviti, kao što se, uostalom, Osmanlijama tada nije mogao suprotstaviti niti sjever Afrike te dobar dio Azije. Tako su se Hrvati našli u situaciji nalik onoj Židova, Kurda ili Cigana naroda koji su se raspršili diljem našeg planetu, pa su im u tome pogledu i postali najslbližnji. Naime, naš narod tada, od 15. st. dalje počinje ulaziti u najraseljenije nacije na planetu što je ostao i danas.

U nizu snažnih, razornih udara Otomanskoga Carstva, osobito od kraja 15. stoljeća, preživjeli Hrvati-bjegunci kretali su uglavnom na jugozapad, preko Jadranskoga mora (npr. moliški Hrvati na Apeninskom poluotoku) te na zapadu (u sjevernu Italiju, Sloveniju), na sjever (u Austriju i Mađarsku), ali i u sjeverne hrvatske krajeve. Tako su, od poznatijih, iz Kninske županije u Hrvatsko zagorje izbjegle i ovdje se održale plemićke porodice Keglevići (potonji grofovi) i Draškovići (koji su u 16. st. dobili znameniti Trakošćan), a u Križevačkoj županiji oko 1476. god. javljaju se doseljenici iz zadarskoga, šibenskoga, trogirskoga i područja dalmatinskoga zaleđa. No, ratne su nedaće bile porazne, a produžile su se na gotovo stotinu i pedeset godina (!), pa su spas od smrti ili odvođenja u tursko ropstvo velike grupe naših iseljenika tražile u još sigurnijim krajevima središnje Europe, u graničnom području Austrije, Moravske i Mađarske, iako su i ovdje povremeno bili na udaru Turaka. Međutim, i pojedini velikaši, u nastojanju da sačuvaju ostatke imetka, silom su ili milom preseljavali kmetove na svoja imanja udaljena od linije neposrednoga oružanoga sudara, ne mareći pri tome za to što hrvatski krajevi ostaju bez stanovnika i branitelja, na još lakšom osvajačkom udaru Osmanlija, a da se u njih useljava novo stanovništvo, s istoka južnoslavenskih zemalja. Tako se u gospoštiji Željezno u tadašnjoj zapadnoj Mađarskoj (danas je mjesto Željezno/Eisenstadt u istočnoj Austriji) na zabilježena hrvatska prezimena nailazi 1515. godine. Može se s pravom pretpostaviti da je Hrvata-izbjeglica i prognanika ovdje bilo i prije, osobito iz opustošenoga ličkoga i krbavskog te goransko-primorskoga područja.

Velik dio južnoga Gradišća držala je moćna feudalna porodica Batthyány, koja je između 1507. i 1517. god. u Slavoniji bila vlasnik 3.000 do 4.000 domaćinstava. I ti feudalci, kao i Nádasdy, Erdődy, Zrinski preseljavaju svoje kmetove na sjever. Štoviše, god. 1546. god. Nikola Zrinski iz matičnoga Zrina u Pounju bio je primoran preseliti svoje obiteljsko središte u Čakovec. Hrvatski je sabor u više navrata i u kralja protestirao zbog toga što velikaši i drugi plemići odvlače kmetove, ali ih je s druge strane vladar svojim povlasticama poticao na to, osiguravajući tako (u prvom redu) obranu svoje Austrije, a hrvatske je zemlje prepuštao sudbini, samo povremeno poduzimajući protuudare. No, franjevci su, npr., mislili drukčije. Tako su 1561. godine opisujući situaciju južno od rijeke Kupe pisali monarhu: "Domovina je naša opustošena, posječene su vođe, pobijeni kmetovi, mnoga su mjesta opustošena, silovane žene i djevojke, razbijeni brakovi, pobijena djeca (...). Ostaci ovdašnjega naroda raspršeni su po svijetu." Usprkos tome što se u domovini svakoga dana proljevala krv, franjevci su molili vladara da ih ne preseljava u

Italiju, jer žele ostati "u ovim mjestima u kojima se može služiti našim hrvatskim ili slavonskim jezikom, koji jedino znamo". Ali uzalud. Habsburgovci nisu opravdali očekivanja dijela hrvatskoga plemstva koje ih je izabralo u Cetinu za vladare dijela Hrvatsko-Ugarskoga Kraljevstva, a povrh toga, još su stoljeće i više godina kasnije skršili Zrinske i Frankopane, posljednje snažne hrvatske velikaške porodice, koje su tada mogle i željele pomoći očuvanju Hrvatske kao cjelovite zemlje.

O svemu tome i o drugome, o Hrvatima na sjeveru, o onim velikim skupinama koje su se usprkos svim nedaćama ipak uspjele očuvati čak i kao dio hrvatskoga naroda, govori monumentalno djelo "Povijest i kultura gradišćanskih Hrvata", koje je u studenome 1995. ugledalo svjetlo dana u Biblioteci "Posebna izdanja" Nakladnog zavoda "Globus" iz Zagreba. Djelo je interdisciplinarnoga sadržaja, voluminozno, raskošne opreme, a iz ruke je Tomislava Pušeka (grafička priprema "Fotoslog Futivić", izrada fotolita "Reprocolor Pasarić", tisak "Kerschhoffsel" u Zagrebu). Rezultat je to znanstvenoga projekta koji je pokrenut 1972. u okviru tada uspostavljene dugogodišnje, uspješne suradnje između vlade Gradišća/Burgenlanda i Hrvatske. U ime Hrvatske posao se odvijao u Institutu za hrvatsku povijest, danas Zavod za hrvatsku povijest Filozofskoga fakulteta, u početku pod vodstvom prof. dr. Igora Karamana, a od 1984. prof. dr. Ivana Kampuša, također s toga fakulteta, uz dr. Dunju Rihtman-Auguštin i dr. Boženu Vranješ-Šoljan. S gradišćanske strane u početku je projekt vodio dr. August Ernst iz Željeznoga, a od 1988. dr. Johann Seedoch, uz dr. Felixa Toblera. Dogovoreno je da se rukopis štampa na hrvatskome i njemačkom jeziku. Na uspješnu realizaciju projekta u hrvatskom izdanju znatno je utjecao i višedesetljetni međunarodni znanstveni skup "Mogersdorf" (nazvan po mjestu u Gradišću) koji se svake godine naizmjenice održava u Austriji, Hrvatskoj, Mađarskoj i Sloveniji, s dvadesetak zbornika radova kao rezultat tih simpozija, za što je s naše strane zaduženo Povijesno društvo Hrvatske, sadašnje Društvo za hrvatsku povijesnicu (Savez povijesnih društava Republike Hrvatske). Do sada je najveće dostignuće više desetljetnih istraživačkih naših i vanjskih znanstvenih napora ovaj doista prekrasno grafički uređen zbornik velikog formata, na 560 stranica, uključivši i mnogo crno-bijelih fotografija i slika u bojama, niz karata i notnih materijala, kazalo imena i mjesta. Svaki je rad opremljen znanstvenim aparatom. Glavni urednik je prof. dr. Ivan Kampuš, a članovi redakcije su dr. Johann Seedoch, dr. Felix Tobler i Tomislav Pušek.

U uvodu smo već citirali nekoliko riječi iz predgovora predsjednika Republike Hrvatske dr. Franje Tuđmana te zagrebačkog nadbiskupa-metropolita i kardinala mons. Franje Kuharića. Tu je i riječ Uredništva, kratka, jer sve govori ostali dio toga veoma omašnog zbornika. O svim dijelovima te edicije ovdje i nije moguće podrobnije govoriti, ali recimo da je knjiga podijeljena u šest cjelina, te da u prvoj "Iseljavanje i pitanje podrijetla" akademik Josip Adamček koncizno i precizno sažima golemu materiju u raspravi "Iseljavanje Hrvata u austrijsko-ugarski granični prostor u 16. st.". Drugi dio ("Naseljavanje, obzor i mijena govornog područja") obuhvaća studije F. Toblera ("Povijesne snage") i Josefa Breua ("Prostorni opseg i posljedice za sliku naselja"). Treće poglavlje govori o "Društvenom, političkom i gospodarskom razvoju u novoj domovini" (F. Tobler, "Gospodarstvo i socijalni razvoj", J. Seedoch, "Razdoblje Franje Josipa" i Gerald Schlag, "Gradišćanski Hrvati od 1918. do 1945. godine"), četvrto o "Vjerskom i kulturnom životu" (Nikola Benčić, "Razvoj vjerskog života", F. Tobler – J. Seedoch, "Školstvo od 16. stoljeća do 1921. g.", N. Benčić, "Pismo i književnost", Lovro Županović, "Oris razvoja glazbene kulture gradišćanskih Hrvata od njihova doseljenja do danas" i peto, o "Tradicijskoj kulturi" (Robert Sučić, "Narodni običaji", Nives Rittig-Beljak, "Pregled usmene književnosti", Jerko Bezić, "Folklorna glazba", Ivan Ivančan, "Plesovi i plesni običaji", Jelka Rađauš-Ribarić, "Način odijevanja i tradicijski likovni izraz"). Posljednje, šesto poglavlje, "Jezik i imena", studijama su ispunili Gerhard Noweklowsky, "Hrvatska narječja u Gradišću i susjednim krajevima, László Hadrovics, "Povijest gradišćansko-hrvatskoga književnog jezika", i Johann Szucsich – Josef Vlaisits, "Obiteljska imena". Izvan sadržaja kratka je "Kronologija važnijih događaja 1493- 1987" i karta IV. "Naselja gradišćanskih Hrvatov nekada i danas" Josefa Breua.

Prof. dr. Ivan Kampuš je nema sumnje s naše strane zadnjega desetljeća bio duša toga velikog projekta i njegove realizacije u obliku ovoga opsežnog sveska. Dr. Kampuš je jedan od najpopularnijih hrvatskih živućih povjesničara, a toliko je zaslužan za njegovanje i plodan razvoj austrijsko-hrvatskih znanstvenih i kulturnih veza da je (koliko nam je poznato) najodlikovaniji hrvatski znanstvenik općenito od strane austrijske države (Hrvatska mu se, na žalost, na isti način još nije odužila). Svojom poznatom upornošću, znanjem i iskustvom ovaj redoviti profesor Filozofskoga fakulteta u Zagrebu u miru (ali je i dalje aktivan u postdiplomskim i drugim studijama i nakon gotovo 45 godina redovitoga staža!) na magistralan je način zadužio hrvatsku znanosti i kulturu (uz novčanu pomoć Ministarstava znanosti i tehnologije te kulture i prosvjete Republike Hrvatske), i to upravo u ovim teškim nevremenima za našu domovinu. Afirmirajući tako našu znanost i kulturu u stranome svijetu, uspio je sa svojim suradnicima dovršiti i ovaj kapitalni pothvat. I to upravo o gradišćanskim Hrvatima, o velikom dijelu hrvatskog naroda koji je silom morao napustiti zavičaj u nepogodama sličnim današnjima, kada je ponovno zavojevač s istoka pokušao otjerati dio Hrvata s njihove djedovine ili prisvojiti još jedan velik dio Hrvatske. Gradišćanski Hrvati trajno su našli novu domovinu, a velik dio njihove stare domovine i sada se nalazi na udaru, kao i Hrvati u Bosni i Hercegovini, te u tzv. SRJ. I sada su još stotine tisuća Hrvata i pripadnika drugih naroda kao izbjeglice i prognanici rasuti diljem Hrvatske i u stranome svijetu.

Gradišćanski Hrvati primjer su uporne, vitalne opstojnosti našeg naroda. Održali su se u dalekome, stranom svijetu i sačuvali svežim svoj nacionalni duh. I do sada su iz Hrvatske stizali rezultati znanstvenih i drugih istraživanja o njima, pa je svojedobno u Rijeci bila osnovana i posebna Katedra Čakavskoga sabora posvećena u cjelini problemima gradišćanskih Hrvata, no ona se, na žalost, ugasila, iako je Čakavski sabor dao znatne rezultate o njima. No, raduju nas imena autora u sadržaju ovoga najnovijega zbornika, koja govore da istraživački napor traje i dalje, a osobito veći broj imena s austrijske i mađarske strane priznatih znanstvenih i kulturnih radnika, među njima i gradišćanskih Hrvata, koji znalački osvjetljuju prošlost s različitim apsekata ili interdisciplinarno. Stoga će sasvim sigurno ovo djelo kao znanstveni i kulturni dobitak velike vrijednosti i sadržajno najbolje koje je do sada u nas i u stranome svijetu objavljeno umnogome pridonijeti daljoj afirmaciji naših Hrvata u Austriji, Mađarskoj i Slovačkoj, potaknuti i tamošnje i ovdasnje pregaoce na buduće ovakve i slične pothvate. Naši gradišćanski Hrvati i te kako to zaslužuju.

Petar Strčić

IVAN KAMPUŠ I IGOR KARAMAN TISUĆLJETNI ZAGREB, Školska knjiga, Zagreb 1994, 499 str.; IVAN KAMPUŠ - IGOR KARAMAN, DAS TAUSENDJÄHRIGE ZAGREB, Školska knjiga, Zagreb 1995, 497 S.; IVAN KAMPUŠ - IGOR KARAMAN, ZAGREB THROUGH A THOUSAND YEARS, Školska knjiga, Zagreb 1995, 497.

Ovu su knjigu pripremila dva zaljubljenika u Zagreb za čitatelje koji vole naš glavni grad. U likovno i grafički izvanredno oblikovanoj knjizi (Jelena Musić) s bogatim izborom slikovnih priloga (izbor Kampuš-Karaman, Musić), s većim brojem vrlo korisnih zemljovida, osobito povijesnih karata Zagreba (Rudolf Sablić, Munić) i Hrvatske (Nada Ivanković) knjiga Tisućljetni Zagreb čita se s posebnim užitkom, jer se čitatelj na tako reći svakoj stranici susreće s prekrasnim

H I S T O R I J S K I
Z B O R N I K

POSVEĆEN DVADESETPETOGODIŠNJOJ SURADNJI
HRVATSKIH I GRADIŠĆANSKIH POVJESNIKA

IZDAVAČ: Društvo za hrvatsku povjesnicu

REDAKCIJSKI ODBOR

Mirjana GROSS, Zagreb

Ivan KAMPUŠ, Zagreb

Tomislav RAUKAR, Zagreb

Petar STRČIĆ, Zagreb

GLAVNI I ODGOVORNI UREDNIK

Ivan KAMPUŠ

TAJNIK REDAKCIJE

Ivica PRLENDER

LEKTOR

Branko ERDELJAC

Adresa uredništva:

Društvo za hrvatsku povjesnicu

Zagreb, Odsjek za povijest, Filozofski fakultet

Ul. Ivana Lučića 3

Narudžbe šaljite na navedenu adresu

Cijena ovog broja iznosi 130 kuna

Izdanje časopisa sufinancira

Ministarstvo znanosti i tehnologije Republike Hrvatske

Slog i prijelom na kompjutoru: DENONA, Pergošićeva 8 – Zagreb

Tisak: KRATIS, Vrapčanska 15 – Zagreb, ožujak 1996.